

Š T Ú D I E

NÁBOŽENSKÉ RITUÁLY VOJNY A VYTVÁRANIE KREŠŤANSKEJ IDENTITY V STREDOVEKEJ STREDNEJ EURÓPE 12. STOROČIA

DUŠAN Z U P K A

ZUPKA, Dušan. Religious rituals of war and creation of Christian identity in East Central Europe in the 12th century. *Historický časopis*, 2020, 68, 4, pp. 577-591, Bratislava.

Religious warfare was one of the various forms of rulership during the essential transformation of the High Middle Ages. The realms of East Central Europe witnessed augmented use of rituals of war, holy war rhetoric and crusading ideology in the course of their political, cultural and military integration into the sphere of the Latin Christendom. This article aims to provide several examples from the 12th century to illustrate the close connection between the exercise of power, ruling strategies and religious warfare in the Přemyslid, Árpád and Piast realms. These processes served to sacralize, legitimize and integrate the ruling dynasties and their rulers and to create a common Christian identity.

Key words: Religious Warfare. Holy War. Crusades. Rituals. Rulership. East Central Europe. High Middle Ages.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2020.68.4.1>

Náboženské rituály vojny

Keď v roku 1935 vydal berlínsky historik Carl Erdmann svoje prelomové dielo *Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens*, na viacerých miestach zdôraznil úlohu tesného spojenia medzi výkonom panovníckej moci a pôsobením cirkvi pri formovaní konceptu náboženského vojenstva.¹ Táto symbióza mala zabezpečiť obojstranne výhodné spojenectvo. Panovníci mali povinnosť ochraňovať cirkevných predstaviteľov, ich majetok a v neposlednom rade všetkých svojich pod-

1 ERDMANN, Carl. *Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens*. Stuttgart: Kohlhammer, 1935, s. 1-29. ISBN 9783534001996.

daných veriacich. Cirkevné autority zase na oplátku zahrnuli kráľov a kniežatá posvätnými požehnaniami a modlitbami majúcimi sakralizovať ich vládu a politické počínanie. Jednou zo sfér, kde sa táto reciprocita dá sledovať je bohatý a rozmanitý komplex náboženského vojenstva (*religious warfare, religiöse Kriege*).² K tomuto účelu boli vypracované a navrhnuté rozličné modlitby, požehnaní, liturgické obrady, votívne omše a predovšetkým náboženské rituály vojny. Postupom času sa tak vytvorila samostatná liturgia vojny (*liturgy of war*),³ ktorá sprevádzala vojnové ťaženia od neskorej antiky až po vrcholnú fázu v dobe krížových výprav.⁴ Dobové liturgické knihy (sakramentáre, pontifikály) obsahujú rozmanité zbierky votívnych omší a špeciálnych požehnaní panovníkov, bojovníkov a ich zbraní (*profectio bellica; oratio tempore belli; benedictio armis*).⁵

Náboženské obrady sprevádzali panovníkov a ich bojovníkov pred začatím konfliktu, počas jeho trvania a rovnako aj po jeho skončení. Špeciálne náboženské úkony mali zabezpečiť priazeň Boha počas príprav na ozbrojené stretnutie. Rovnako dôležité však boli aj d'akovné obrady a modlitby konané priamo na bojisku po víťaznom boji alebo po návrate do tábora, či panovníkovej rezidencie. Povinnosť zúčastniť sa týchto obradov nebola obmedzená len na bojujúcich aktérov. Aktívne sa do nich zapájali aj nebojujúce zložky spoločnosti, a to predovšetkým konaním modlitieb, pôstov, procesií alebo dávaním almužny, čím mali pomôcť nakloniť víťazstvo na stranu svojho pána. Tento, takzvaný domáci front, zahŕňal rovnakou mierou klerikov (kňazov a mníchov), ako aj laickú

-
- 2 BACHRACH, David S. *Religion and the Conduct of War, c. 300–1215*. Woodbridge: Boydell Press, 2003. ISBN 9780851159447; ANGENENDT, Arnold. *Toleranz und Gewalt. Das Christentum zwischen Bibel und Schwert*. Münster: Aschendorff, 2012, s. 371–441. ISBN 9783402002155; HOUSLEY, Norman. *Religious Warfare in Europe 1400–1536*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 1–32. ISBN 0198208111; MCCORMICK, Michael. *Eternal Victory: Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium, and the Early Medieval West*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 342–362. ISBN 0521261805.
 - 3 MCCORMICK, Michael. Liturgie et guerre des Carolingiens à la première croisade. In *Militia Christi e crociata nei secoli XI–XII: atti della undecima settimana internazionale di studio: Mendola 28 agosto–1 settembre 1989*. Milano: Vita e pensiero, 1992, s. 217–221. ISBN 8834303504; MCCORMICK, Michael. The Liturgy of War in the Early Middle Ages: Crisis, Litanies, and the Carolingian Monarchy. In *Viator*, 1984, roč. 15, s. 1–24. ISSN 0083-5897.
 - 4 Doteraz najlepšie spracovanie podala GAPOSCHKIN, M. Cecilia. *Invisible Weapons: Liturgy and the Making of Crusade Ideology*. Ithaca; London: Cornell University Press, 2017. ISBN 9781501705151.
 - 5 K tomu pozri záverečný exkurz v spomínanej Erdmannovej knihe. ERDMANN, ref. 1, s. 326–335; FLORI, Jean. *Rytířství a rytíři ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 171–196. ISBN 9788070218976; FLORI, Jean. Chevalerie et liturgie. Remise des armes et vocabulaire chevalresque dans les sources liturgiques du IXe au XIVe siècle. In *Le Moyen Ages*, 1978, roč. 84, č. 2, s. 247–278. ISSN 0027-2841; VOGEL, Cyrille – ELZE, Reinhard (eds.). *Le Pontifical romano-germanique du dixième siècle*. Roma: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1963–72. ISBN 9788821003172.

časť obyvateľstva.⁶ Od neskorej antiky počas celého stredoveku pritom oficiálne platil zákaz pre klerikov zúčastniť sa vojnových ťažení so zbraňou v ruke.⁷ Napriek tomu v prameňoch nachádzame zmienky o kňazoch stojacích na bojovej línii (niekedy aj so zbraňou v ruke), vysluhujúcich duchovné sviatosti pre vojakov či ako sprievod a poradný zbor panovníkov-veliteľov.⁸ Treba však dodať, že nešlo o špecifikum kresťanského stredoveku. Náboženské vojenské obrady a sakralizáciu vojny využívali vo veľkej miere už staroveké blízkovýchodné civilizácie. Svoje sväté vojny viedli starozákonní Izraeliti, predovšetkým v čase makabejských vojen, či neskôr v čase rímsko-židovskej vojny. Rituály vojny úzko prepojené s náboženským kultom sprevádzali aj vojenstvo v dobe antického Grécka a Ríma.⁹ Paralelným javom kresťanského náboženského vojenstva boli sväté vojny prítomné v expanzii islamu, ktoré od 7. storočia zásadne zmenili charakter východného Stredomoria a viacerých častí latinského Západu (Hispania, južná Itália).¹⁰

-
- 6 PRINZ, Friedrich. *Klerus und Krieg im früheren Mittelalter. Untersuchungen zur Rolle der Kirche beim Aufbau der Königsherrschaft*. Stuttgart: Verlag Anton Hiersemann, 1971. ISBN 978377271163; POHL, Walter. Liturgie di guerra nei regni Altomedievali. In *Pregare per combattere. Forme di cristianizzazione nel Medioevo, Rivista di storia del cristianesimo*, 2008, roč. 5, s. 29-43. ISSN 1827-7365; BACHRACH, David S. Military Chaplains and the Religion of War in Ottonian Germany, 919–1024. In *Religion, State and Society*, 2011, roč. 39, č. 1, s. 13-31. ISSN 0963-7494.
- 7 ERDMANN, ref. 1, s. 12-13; OHLER, Norbert. *Válka a mír ve středověku*. Jinočany: H&H, 2004, s. 146-147. ISBN 9788086022918; *Between Sword and Prayer: Warfare and Medieval Clergy in Cultural Perspective*. Eds. Radosław Kotecki, Jacek Maciejewski, John S. Ott. Leiden; Boston: Brill, 2018, s. 3-4. ISBN 9789004347304.
- 8 Potvrďuje to napríklad list Karola Veľkého z poľného tábora počas ťaženia proti Avarom z roku 791 (MGH Epistolae 4, Ed. E. Dümmler. Berlin 1895, s. 528) či počínanie biskupa Ulricha z Augsburgu v boji s Maďarmi v roku 955 (Gerhardi Vita S. Oudalrici episcopi. Ed. Georgius Waitz. MGH SS 4. Hannover 1841, s. 401). Príklady by sme našli aj v našich dejinách. V bitke s Mongolmi pri Muhi na rieke Slaná v apríli 1241 zahynuli dvaja uhorskí arcibiskupi a päť biskupov. *Thomae archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum. Archdeacon Thomas of Split: History of the Bishops of Salona and Split*. Eds. Damir Karbić, Mirjana Matijević Sokol, James R. Sweeney. Budapest; New York: CEU Press, 2006, s. 264-268. ISBN 9789637326592.
- 9 CANNADINE, David – PRICE, Simon (Eds.). *Rituals of Royalty: Power and Ceremonial in Traditional Societies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 1-105. ISBN 9780521428910; SIGNORI, Gabriela (Ed.). *Dying for the faith, killing for the faith: Old-Testament faith-warriors (1 and 2 Maccabees) in historical perspective*. Leiden; Boston: Brill, 2012. ISBN 9789004211056; CAMPBELL, J. B. – TRITTLE, Lawrence A. *The Oxford Handbook of Warfare in the Classical World*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 527-568. ISBN 978-0190499136.
- 10 BARBERO, Alessandro. *Benedette guerre. Crociate e jihad*. Roma: Laterza, 2015. ISBN 9788858119891; BONNER, Michael. *Jihad in Islamic History. Doctrine and Practice*. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2006, s. 1-71. ISBN 9780691125749; NOTH,

Komplexný vzťah medzi náboženstvom a vojenstvom v stredoveku a ich vzájomný vplyv na panovnícku moc sú integrálnou súčasťou výskumu západnej medievistiky a byzantinistiky už dlhé desaťročia.¹¹ Tento príspevok si kladie za úlohu načrtnúť základné rámce a možné smery výskumu danej problematiky v rámci stredo európskeho priestoru.¹² Na základe niekoľkých vybraných prípadov z premyslovského, arpádovského a piastovského prostredia predostrie obraz vzťahu a vplyvov medzi náboženským vojenstvom a panovníckou mocou. Sakralizácia vojenstva pritom bude ponímaná ako súčasť širšieho vývoja a transformácie Európy v období vrcholného stredoveku. Jej výsledkom bola, ako to už dávnejšie ukázali Robert Bartlett, Jacques Le Goff či Florin Curta, hlbšia integrácia strednej Európy do ekumény latinského kresťanstva (*Christianitas*) a vedomé preberanie a podporovanie (predovšetkým panovníkmi a cirkevnými elitami) kresťanskej identity (*populus Christianus*).¹³

Sakralita vlády a legitimita moci

Otázky spojené s posvätným charakterom panovníckej moci v stredoveku patria tradične k dominantným prúdom medievistického bádania.¹⁴ Od čias kristiani-

Albrecht. *Heiliger Krieg und Heiliger Kampf in Islam und Christentum. Beiträge zur Vorgeschichte und Geschichte der Kreuzzüge*. Bonn: Ludwig Röhrscheid, 1966. ISSN 0520-5689.

- 11 MURPHY, Thomas Patrick. *The Holy War*. Columbus: Ohio State University Press, 1976. ISBN 9780814202456; *A Companion to the Byzantine Culture of War, ca. 300–1204*. Ed. Yannis Stouraitis. Leiden; Boston: Brill, 2018, s. 1-58. ISBN 9789004355514; HURBANÍČ, Martin. *The Avar Siege of Constantinople 626. History and Legend*. London: Palgrave, 2019, s. 269-338. ISBN 9783030166830.
- 12 Podrobnejšie k tomu ZUPKA, Dušan. Kríž a meč: vojenské rituály kresťanských vojsk v boji s pohanmi. In *Gestá, symboly, ceremónie a rituály v stredoveku*. Eds. Peter Bystrický, Pavol Hudáček. Bratislava: VEDA, 2019, s. 83-98. ISBN 9788022417877; ZUPKA, Dušan. Religious Rituals of war in Arpadian Hungary. In *Christianity and War in East Central Europe and Scandinavia*. Leeds: Arc Humanities Press, 2021. ISBN 9781641891332 (v tlači).
- 13 BARTLETT, Robert. *The Making of Europe. Conquest, Colonization and Cultural Change 950–1350*. London: Penguin Books, 1994, s. 260-268. ISBN 9780140154092; CURTA, Florin. *Eastern Europe in the Middle Ages (500–1300)*. Leiden; Boston: Brill, 2019, s. 470-476. ISBN 9789004342576; LE GOFF, Jacques. *The Birth of Europe*. Oxford: Blackwell, 2005, s. 5, 48. ISBN 9781405156820. Konkrétne k liturgizácii vojenstva najnovšie GAPOSCHKIN, M. Cecilia. The Pre-battle Processions of the First Crusade and the Creation of Militant Christian Communitas. In *Material Religion*, 2018, roč. 14, č. 4, s. 454-468. ISSN 1743-2200.
- 14 BLOCH, Marc. *Les Rois thaumaturges. Étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale, particulièrement en France et en Angleterre*. Strasbourg: Faculté des lettres de l'Université de Strasbourg, 1924. ISBN 9782070227044; KÖRNTGEN, Ludger. *Königsherrschaft und Gottes Gnade: zu Kontext und Funktion sakraler Vorstellungen in Historiographie und Bildzeugnissen der ottonisch-frühalsalischen Zeit*. Tübingen: Akademie Verlag, 2001. ISBN 9783050034034; OAKLEY, Francis. *Empty Bottles of Gentilism. Kingship and the Divine in Late Antiquity and in the Early Middle Ages (to 1050)*. New Haven; London:

zácie neskoroantického rímskeho impéria cisári a králi prezentovali svoju vládu ako danú od Boha, aby tak vyjadrili svoje nepostrádateľné postavenie v rámci spoločnosti. Rímski antickí cisári a neskôr stredovekí králi a kniežatá vládli z Božej milosti. To im umožnilo požadovať pre seba zvrchovanú moc vo svojich štátoch, pôsobiť ako najvyšší sudcovia a v neposlednom rade ako najvyšší vojenský veliteľia zodpovední za mier a bezpečný život svojich poddaných. Nie je teda žiadnym prekvapením, že panovníci podporovali obraz blízkej spojitosti medzi ich rolou vojenských veliteľov a jej postupným náboženským posväcovaním (sakralizáciou).¹⁵

V rámci strednej Európy vo vrcholnom stredoveku (11. – 13. storočie) môžeme rozlíšiť tri základné oblasti vládnutia, kde sakralizácia vojenstva slúžila týmto účelom. Vo väčšine prípadov panovníci (respektíve autori prameňov opisujúcich ich konanie) siahli k verejnej demonštrácii Božej milosti ako zdroja svojej vlády. Rovnaká stratégia mohla byť použitá pre jednotlivcov pri moci, ale aj na panujúce dynastie. Prepracované rituály a symbolické gestá boli organizované tak, aby zdôrazňovali úzke spojenie dynastie s vybranými svätcami, predovšetkým získaním a následným vystavovaním ich vzácných relikvií. Vrcholné obdobie sakralizácie panovníckej moci predstavovali vlády otovskej a sálskej dynastie nemeckých panovníkov a rímskych cisárov. Napriek zásadným zmenám, ktoré nasledovali po spore o investitúru na prelome jedenásteho a dvanásteho storočia, nedošlo k úplnej zmene kurzu či jednostrannému procesu desakralizácie kráľovskej a kniežacej moci. Práve naopak, priniesla dobu „*romanitosti reprezentácie sakrálnej panovníckej moci*“.¹⁶ Na základe prameňov sa zdá, že vývoj vo vrcholnom a neskorom stredoveku smeroval rovnakým smerom aj v Uhorsku, Poľsku a v Českých krajinách. Pokúsime sa to tento proces ozrejmiť na niekoľkých prípadových štúdiách.

Symbolické vyjadrenie vladárskej ideológie na bojisku malo významné miesto v prípadoch, keď autori dobových prameňov potrebovali zdôrazniť legitimitu svojich hrdinov. V tomto kontexte sa vyskytovali aj náboženské rituály vojny, ktoré mali prezentovať požadovaný význam. Stredovekí kronikári používali túto naratívnu techniku zvyčajne na interpretovanie a ospravedlnenie troch častých situácií. V najširšom zmysle umožňovali vykresliť legitimitu vládnutia určitého panovníka a jeho dynastie. Inokedy sa vyskytovali v prípadoch dynastických bojov o trón, keď mali slúžiť na podporenie jednej zo súperiacich strán

Yale University Press, 2010, s. 67-219. ISBN 9780300155389.

15 MCCORMICK, ref. 2, s. 260-387; KANTOROWICZ, Ernst H. *Laudes Regiae. A Study in Liturgical Acclamations and Mediaeval Ruler Worship*. Berkeley: University of California Press, 1946. ISBN 9780758126573.

16 „*Vielfalt der sakralherrscherlichen Repräsentanz.*“ ERKENS, Franz R. *Herrschersakralität im Mittelalter. Von den Anfängen bis zum Investiturstreit*. Stuttgart: Kohlhammer, 2006, s. 213-214. ISBN 9783170172425.

na uprázdnený stolec. V neposlednom rade náboženské vojenstvo a rétorika svätej vojny často sprevádzali a legitimizovali územnú expanziu.

1126

Po skone českého kniežat'a Vladislava I. (1109 – 1117, 1120 – 1125) sa v roku 1125 rozhorel dynastický konflikt medzi pozostalými Přemyslovcami. Jeho syn Soběslav, v rozpore s princípom seniorátu,¹⁷ vzniesol nárok na kniežací stolec a z krajiny vyhnal najstaršieho žijúceho Přemyslovca Ota Olomouckého. Oto sa uchýlil k nemeckému kráľovi a neskoršiemu cisárovi Lotarovi III. (1125 – 1137), ktorého presvedčil, aby mu poskytol pomoc v snahe o získanie pražského stolca. Lotar sľúbil, že vyrazí na trestnú výpravu proti Soběslavovi.¹⁸ Podľa dobových kronikárov (Mních Sázavský a Kanonik Vyšehradský) mal spor medzi Přemyslovcami vyriešiť Boží súd, to znamená priamy vojnový súboj. Soběslav sa mal teda poctivo pripravovať na ozbrojený stret konaním náboženských obradov. Modlil sa v chrámoch za víťazstvo v boji a špeciálne prosil o pomoc přemyslovských svätých patrónov Václava a Vojtecha.¹⁹

Na počiatku roku 1126 vtrhla saská armáda do Čiech a predierala sa cez ťažko schodný pohraničný úsek. Dňa 18. februára ich na tejto ceste pri obci Chlumecko zaskočili prekvapivým prepadom Soběslavovi vojaci. Lotar bol v boji porazený a následne zajatý spoločne so saským vojvodom Albertom Medved'om, zatiaľ čo Oto Olomoucky v boji zahynul. Knieža Soběslav však spravil politicky rozumné rozhodnutie nedoviesť boj až do úplného zničenia Lotara, ale radšej zaujal diplomatický postoj. S nemeckým kráľom tak uzavrel mier, dokonca priamo na mieste mu zložil vazalský hold a prevzal od neho naspäť české kniežatstvo. To symbolizovalo *vexillum*, ktoré spoločne s bozkom pokoja Soběslav prijal od Lo-

17 WIHODA, Martin. *První česká království*. Praha: NLN, 2015, s. 73-75. ISBN 9788074222788.

18 ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*. Praha: NLN, 1997, s. 221-222, 397. ISBN 9788071061960; VANÍČEK, Vratislav. *Soběslav I. Přemyslovci v kontextu evropských dějin v letech 1092–1140*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2007, s. 185-196. ISBN 9788071858317; CHOC, Pavel. *S mečem i štítem. České raně feudální vojenství*. Praha: Naše vojsko, 1967, s. 389.

19 *Monachi Sazaviensis continuatio Cosmae*, ed. Josef Emler, *Fontes Rerum Bohemicarum* 2. Praha 1874, s. 255: „Spero in dei misericordia et in meritis sanctorum martyrum Christi Wenczelai atque Adalberti, quia non tradetur terra nostra in manus alienigenarum. Ex hinc ergo prudentissimus dux iactans totum cogitatum suum in domino, circumivit omnia monasteria, divina implorans in adversis eventibus sibi adminiculari praesidia.“ Ide o prvý známy príklad politického použitia svätých patrónov pri vojenskom ťažení v stredovekých Čechách. Viedlo to k všeobecnej národnej mobilizácii bojovníkov pred chlumeckou bitkou v roku 1126. Por. ŽEMLIČKA, ref. 18, s. 221-222; GRAUS, František. *Živá minulost. Středověké tradice a představy o středověku*. Praha: Argo, 2017, s. 94-95. ISBN 9788025720158.

tara ako znak ich budúceho spojenectva a priateľstva. Návrat přemyslovského panovníka do Prahy mal podobu veľkého triumfu, čo bolo podľa Mnícha Sázavského jasným prejavom Božieho súdu.²⁰

Druhý informátor o okolnostiach bitky pri Chlumci Kanonik Vyšehradský podal podobnú interpretáciu udalostí. V jeho podaní navyše nachádzame bohatú rétoriku svätej vojny a obraz zodpovedajúci liturgii vojny: „*Pred začiatkom bitky medzi Sasmi a Čechmi letel v ten deň orol a kričal nad Sasmi, a z Božieho vnutria si už dopredu obzeral ich mŕtvolu. Tiež bolo počuť aj zvonenie zvona. A ďalej: stovka českých predákov, prepoštov a kaplánov strážila, stojac dookola, kopiju svätého Václava. Medzi nimi jeden urodzený a cnostný kaplán menom Vít, ktorý držal kopiju spomenutého svätca, ako bolo zvykom, odetý do brnenia a prilby ako Achilles, zvolal cez slzy na svojich: „Druhovia a bratia, buďte pevní, lebo nad hrotom posvätej kopije vidím svätého Václava. Sedí na bielom koni, odetý do bieleho rúcha, a bojuje za nás.“*“²¹

Podľa Kanonika Vyšehradského okolostojaci nevideli svätého patróna, ale pozdvihli ruky k nebu a vzývali jeho pomoc v prebiehajúcom boji spievaním *Kyrie eleison*. V tomto podaní tak duchovné zbrane spoločne s Božou pomocou priklonili víťazstvo na stranu Čechov. Knieža Soběslav sám tiež aktívne vykonal opatrenia na zabezpečenie Božej podpory. Svojho kaplána poslal do obce nazvanej Vrbčany, aby odtiaľ priniesol vlajku svätého Vojtecha visiacu na stene miestneho kostola. Svätovojtešská vlajka priviazaná na svätováclavskú kopiju sa následne nachádzala uprostred českých bojovníkov počas chlumeckej bitky.²² Hlavná myšlienka Kanonika Vyšehradského je v tomto prípade evidentná. Knieža Soběslav bojoval v znamení a zároveň pod ochranou krajinských svätých patrónov. Všetky použité prostriedky (duchovné zbrane, náboženské obrady, spojenie s dynastickými svätcami) boli určené na legitimizovanie Soběslavovho nároku na pražský trón a na posvätenie jeho kniežacej vlády. Výsledok bitky pri

20 *Monachi Sazawiensis continuatio Cosmae*, ref. 19, s. 256-257.

21 *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*, ed. Josef Emler, *Fontes Rerum Bohemicarum* 2. Praha 1874, s. 203-204: „*Quod aquila volans ea die, antequam bellum fieret inter Saxones et Bohemos, sua voce clamabat super Saxones, praesciens nutu dei cadavera eorum, et campanam sonantem auditum est. Iterum circum astantibus et custodientibus primatibus Bohemiensibus et praepositis et capellanis pene centum hastam Sancti Wenceslai, inter quos unus capellanus, probud, nobili genere, nomine Vitus, qui tenebat hastam eiusdem sancti praememorati, ut mos est, indutus lorica et galea, ut Achilles, lacrimans prae gaudio clamavit ad suos: O socii et fratres, constantes estote video enim sanctum Wenceslaum sedentem in equo albo et indutum candida veste super cacumen sacrae hastae, pugnantem pro nobis...*“

22 *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*, ref. 21, s. 204: „*...vexillum sancti Adalberti pontificis, et suspensum est in hasta sancti Wenceslai martyris in tempore belli contra Saxones, ubi deus vicit eos*“.

Chlumci potvrdil jeho Bohom určené postavenie nespochybniteľného panovníka Čechov a zároveň definitívne zmietol nároky jeho oponentov.²³

Interpretácia udalostí a ich významu bola pochopiteľne v českých prameňoch značne odlišná od nemeckých podaní. Biskup Oto z Freisingu (okolo 1112 – 1158) zaznamenal potupnú porážku kráľa Lotara III. v hrubých rysoch podobne ako českí kronikári. Nezabudol však zdôrazniť, že kráľova česť zostala napriek tomu nedotknutá. Zabezpečilo to Soběslavovo pokorné podrobenie sa a následné prevzatie českého kniežatstva z rúk nemeckého panovníka.²⁴ Naopak, českí kronikári zdôraznili, že výsledok bitky podporil presvedčenie, podľa ktorého české kniežatá získavajú moc vďaka príslušnosti k Přemyslovskej dynastii, a tiež vďaka voľbe a potvrdeniu zo strany spoločenstva českých predákov (*Boemiae principum*).²⁵

1146

Dobové pramene poskytujú opisy liturgie vojny slúžiacej na legitimizovanie kráľovskej moci z rozličných pohľadov aj v iných prípadoch. Jeden z najlepších príkladov použitia náboženských obradov špeciálne vytvorených na vojenské účely sa viaže na slávnu bitku na rieke Litave (1146). Tá postavila proti sebe mladého uhorského kráľa Gejzu II. (1141 – 1162) a rakúskeho markgrófa Henricha Jasomirgotta (1141 – 1156). Bitka na Litave bola jednou z mnohých ozbrojených zrážok medzi Uhrami a ich západnými susedmi, aj preto, lebo Henrich podporoval Borisa († c. 1154), neuznaného syna kráľa Kolomana Učeného (1095 – 1116), pri jeho snahách o získanie kráľovského trónu.²⁶ Počiatkom roku

23 Robert Antonín k tejto interpretácii dodáva, že biely orol bol symbolom Přemyslovskej dynastie. Spoločne so spevom *Kyrie eleison*, tradične používanom pri kniežacích nastolovacích rituáloch, odkazovali tieto symboly na Bohom posvätenú vládu Soběslava I. v Čechách. ANTONÍN, Robert. *Ideální panovník českého středověku*. Praha: NLN, 2013, s. 82-83. ISBN 9788074222399. V širšom kontexte tiež GRAUS, František. Der Heilige als Schlachthelfer—zur Nationalisierung einer Wundererzählung in der mittelalterlichen Chronistik. In *Festschrift für Helmut Beumann zum 65. Geburtstag*. Eds. Kurt-Ulrich Jäschke, Reinhard Wenskus. Sigmaringen: Thorbecke, 1977, s. 330-348. ISBN 9783799570060.

24 *Otonis et Rahewini Gesta Friderici I. imperatoris, 1.21*, ed. Georg Waitz, MGH SS rer. Germ. 46. Hannover; Leipzig: Hahn, 1912, s. 34-35. Podobne tiež aj *Annalista Saxo*, ad. a. 1126, ed. Georg Waitz, MGH SS 6. Hannoverae 1844, s. 763.

25 *Monachi Sazawiensis continuatio Cosmae*, ref. 19, s. 255; WIHODA, ref. 17, s. 72-73; TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*. Praha: Academia, 1968, s. 200n.

26 *Otonis et Rahewini Gesta Friderici I. imperatoris 1.31*, ref. 24, s. 48; *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, ed. Imre Szentpétery, Scriptorum Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum (ďalej ako SRH), vol. 1, Budapest, 1937, (ďalej ako Chron. Hung. comp. saec. XIV) c. 161-65, s. 447-57; ENGEL, Pál. *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*. London; New York: Tauris, 2005, s. 50-

1146 vojaci verní Borisovi obsadili pohraničné mesto Bratislava a plienili pozdĺž hraníc. Mladý kráľ Gejza II. zhromaždil vojenské sily svojho kráľovstva, aby mohol dať primeranú odpoveď a skrotiť ašpirácie jeho nepriateľov. Ešte len asi 15-ročný Gejza bol stále neskúseným mladíkom. Boj s Henrichom preňho predstavoval prvú vojenskú výpravu, ktorú mal viesť ako hlavný veliteľ. Nasledovné udalosti tak môžeme právom považovať za legitimizačný prechodový rituál (*rite de passage*).²⁷

Dôležitosť vojnového stretu zvyrazňovali sprevádzajúce náboženské prípravy. V tomto prípade máme zachované dobové nemecké a (neskoršie) uhorské pramene. Podľa dobového pozorovateľa, už spomenutého kronikára a biskupa Ota z Freisingu, deň pred rozhodujúcou bitkou vošiel kráľ Gejza do miestneho dreveného kostola neďaleko bojiska. Tam prijal biskupské požehnanie. Následne ho opásali mečom v rámci starého rituálu, ktorý symbolizoval jeho prechod z detstva do dospelosti, jeho prevzatie velenia uhorského vojska a zároveň zajatie pozície jediného a právoplatného vládcu krajiny sv. Štefana: „*Nasledujúci deň kráľ prišiel do akéhosi dreveného kostola na poli, ktoré som spomenul, prijal tam od biskupov kňazské požehnanie špeciálne pripravené pre tento účel a opásali ho zbraňami. Pretože až dovtedy nebol pre svoj mladý vek pasovaný.*“²⁸

Uhorská verzia, založená na podaní starších prameňov, ale definitívne zachovaná v uhorskej kronikárskej kompozícii zo 14. storočia,²⁹ tiež uvádza viaceré podrobnosti o náboženských ceremóniách. Gejza a jeho bojovníci mali podľa tohto podania vložiť svoju nádej do Boha a tiahli proti nepriateľovi s vyšším počtom vojakov. Všetci prítomní kňazi a ostatní klerici pokorne a s vrúcnyim srd-

51. ISBN 9781860640612.

- 27 Porovnaj ZUPKA, Dušan. *Ritual and Symbolic Communication in Medieval Hungary under the Árpád Dynasty, 1000–1301*. Leiden; Boston: Brill, 2016, s. 49-54. ISBN 9789004326392. K významu obradu opásania mečovým opaskom a jeho vojensko-náboženskej symbolike a ideológii v ranom stredoveku pozri LE JAN, Régine. Frankish Giving of Arms and Rituals of Power. In *Rituals of Power: From Late Antiquity to the Early Middle Ages*. Eds. Frans Theuws, Janet L. Nelson. Leiden; Boston: Brill, 2000, s. 281-309. ISBN 9789004109025; DALEWSKI, Zbigniew. The Knighting of Polish Dukes in the Early Middle Ages: Ideological and Political Significance. In *Acta Poloniae Historica*, 1999, roč. 80, č. 1, s. 15-43. ISSN 0001-6829.
- 28 *Otonis et Rahewini Gesta Friderici I. imperatoris* 1.33, ref. 24, s. 51: „*Altera die rex in predicto campo ad quandam ligneam aecclesiam accedit, ibique ab episcopis – nam eo usque in puerilibus annis positus nondum militem induerat – accepta sacerdotali benedictione ad hoc instituta armis accingitur.*“
- 29 O Uhorskej kronikárskej kompozícii 14. storočia a *Obrázkovej kronike* a o ich využití pre historické bádanie najnovšie *Studies on the Illuminated Chronicle*. Eds. János M. Bak, László Veszprémy. Budapest: CEU Press, 2018. ISBN 9789633862612; VESZPRÉMY, László. *Történetírás és történetírók az Árpád-kori Magyarországon (XI–XIII. század közepe)*. Budapest: Line Design Kiadó, 2019. ISBN 9789634800040.

com prosili Ježiša Krista a jeho anjelov o pomoc. Úprimne modlitby smerovali taktiež aj k Matke Božej, pretože pod jej ochranu bolo Uhorsko zverené už od čias panovania kráľa svätého Štefana I. Gejza v boji dosiahol slávne víťazstvo nad rakúskymi jednotkami, za čo ihneď na bojisku chválil spoločne so svojimi vojakmi Boha.³⁰ Význam bitky na rieke Litava bol určite dôležitý už pre súčasníkov. Zmienka o nej sa zachovala v jedinom uhorskom analistickom prameni pochádzajúcom z arpádovského obdobia, v Bratislavských análoch (*Annales Posonienses*), ako aj vo viacerých rakúskych letopisoch.³¹

Bitka na rieke Litava má dôležité miesto v skúmaní náboženských rituálov arpádovského obdobia. Poskytuje jasný doklad o význame, ktorý súčasníci prikladali vojenským náboženským obradom. Môžeme tak sledovať tesné prepojenie medzi vojenstvom, politickým konaním a náboženským myslením. Posvätenie Gejzu II. ako najvyššieho veliteľa uhorského vojska sa konalo v chráme, v tesnej blízkosti bojiska. Jeho postavenie potvrdili najvyšší cirkevní hodnostári, v prameňoch bližšie nešpecifikovaní biskupi, ktorí mu poskytli požehnanie určené pre túto udalosť. Ide teda o prvú zmienku o špeciálnom biskupskom požehnaní použitom pri príležitosti vojenskej výpravy uhorského panovníka.³² V kriticknej situácii, pod tlakom hroziaceho ozbrojeného útoku zo strany silnejšieho súpera a navyše pod vedením mladého a neskúseného veliteľa, sa uhorskí biskupi sna-

30 *Chron. Hung. comp. saec. XIV, c. 165, ref. 26, s. 454-55, 457*: „*Rex autem cum universo exercitu suo posuit spem suam in Deo et ordinatis agminibus cepit ire contra hostes suos. Ed et sacerdotes et levite cunctique clerici, qui aderant, in spiritu contribulato et corde contrito implorabant adiutorium Domini nostri Iesu Christi et presidia sanctorum angelorum et maxime invocabant clementiam Dei genitricis Virginis Marie, cuius patrocinio beatus rex Stephanus Hungariam specialiter commendavit. ... Rex autem divina gratia felici potitus victoria, simul cum universa gente sua benedixit et glorificavit Deum.*“ *Pozri Magyarország hadtörténete, vol. 1: A kezdetektől 1526*. Ed. Róbert Hermann. Budapest: Zrínyi, 2017, s. 127-28. ISBN 9789633276457.

31 *Annales Posonienses*. Ed. Emericus Madzsar, SRH 1, s. 127: „*Geiza rex Thevtonicorum terram intravit et expugnavit herzog et exercitum eius fugavit.*“ Podobne informuje aj *Continuatio Claustroneuburgensis secunda*. Ed. Georgius Pertz, MGH SS 9. Hannoverae 1851, s. 614: „*Eodem anno rex Ungariae cum prefato duce iuxta flumen, quod dicitur Lytha, bellum contulit, et victor heu extitit.*“

32 Krakovský pontifikál z 11. storočia obsahuje sekcie *benedictio super vexillum* a *bededictio armorum*. Zostáva však otázne, či boli tieto žehnania používané v rámci vojenských ťažení, alebo či boli súčasťou inauguračného ceremoniálu piastovských kniežat a kráľov. Por. *The Cracow Pontifical. Pontificale Cracoviense Saeculi XI* (Cracow, Jagellonian Library, MS 2057). Ed. Zdzisław Obertyński. London: Henry Bradshaw Society, 1977, c. 165-166, s. 57-58. ISBN 9780907077176; WISZEWSKI, Przemysław. *'Domus Boleslai'. Values and Social Identity in Dynastic Traditions of Medieval Poland: c. 966-1138*. Leiden; Boston: Brill, 2010, s. 413. ISBN 9789004181427; DALEWSKI, Zbigniew. *Ceremonia inauguracji władcy w Polsce*. In *Imagines potestatis. Rytuály, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X-XV w.* Ed. Jacek Banaszekiewicz. Warszawa: Instytut Historii PAN, 1994, s. 9-15, 18-23. ISBN 9788390084626.

žili spraviť všetko možné, aby vyžiadali a následne získali Božiu pomoc. Na posvätnéj pôde dreveného kostola Gejza prijal svoje vojenské insígnie, bojový opasok a meč. Úzke prepojenie a vzájomná závislosť vojenstva, náboženstva a panovníckej moci mohli byť len ťažko vyjadrené jasnejšie.³³

Bitka na Litave je jednou z prvých príležitostí v uhorských dejinách, kde pramene priamo zmieňujú prítomnosť klerikov v armáde, respektíve na bojisku.³⁴ V naratívnom podaní Ota z Freisingu bolo ich úlohou usporiadať potrebné náboženské obrady tesne pred rozhodujúcou bitkou a zabezpečiť spojenie medzi kráľom Gejzom a nebeskými mocnosťami. Gejzovu moc ohrozoval nelegitímny pretendent Boris, ktorého podporovali vojenské sily Henricha Rakúskeho. Rovnako ako knieža Soběslav v bitke pri Chlumci, Gejza II. sa musel spoliehať nielen na podporu fyzických vojenských zbraní, ale aj na pomoc zbraní duchovných. Práve preto musel demonštrovať svoje Bohom vyvolené, a teda legitímne postavenie. To všetko sa dalo podľa zachytenia v prameňoch vyjadriť najlepšie pomocou náboženských obradov konaných v drevenom chráme blízko bojového poľa. Vo verzii Ota z Freisingu umožnili arpádovskému kráľovi dosiahnuť víťazstvo práve biskupské požehnanie a rituály vykonané v kostole. V obidvoch opisovaných stretoch použili hlavní protagonisti nástroje náboženského vojenstva na legitimizovanie svojej vlády a na posilnenie svojej moci. Soběslav I. potreboval potlačiť odpor kladený Otom Olomouckým, rovnako ako Gejza II. musel skrotiť ambície a nároky Borisa. V obidvoch prípadoch museli panovníci predviesť primerané odpovede na vojenskú inváziu spojencov svojich oponentov, ktoré prichádzali z nemeckého územia.

1192

V kronike napísanej okolo roku 1200 nájdeme podanie očitého svedka, ktoré opisuje vojenskú výpravu z roku 1192, teda z doby prebiehajúcej tretej krížovej výpravy: „*Katolícke knieža nariadilo celému vojsku prijať spásonosnú hostiu a vykonať sväté obety... Bolo to správne, pretože tí, ktorí mali bojovať proti Saladinistom, proti nepriateľom svätej viery, proti zavrhnutiahodným uctievačom idolov, majú viac dôverovať štítu svojej viery ako svojim zbraniam.*“³⁵

33 Diskusia o tejto bitke a jej historickom kontexte v KRISTÓ, Gyula. *Az Árpád-kor háborúi.* Budapest: Zrínyi katonai Kiadó, 1986, s. 78-81. ISBN 9789633263488; *Magyarország hadtörténete*, ref. 30, s. 127-28; VÉSZPRÉMY, László. *Az Árpád- és Anjou-kor csatái, hadjáratái.* Budapest: Zrínyi Kiadó, 2008. ISBN 9789633274620.

34 V Poľsku ich máme doložených k výprave Boleslava III. Krivoústeho v roku 1108 do Pomoranska, pre Čechy k roku 1039 na výprave Břetislava I. do Poľska.

35 *Magistri Vincentii dicti Kadlubek Chronica Polonorum.* Ed. Marian Plezia. Monumenta Poloniae Historica, n.s. 13 vols. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1947–2007), IV.19.4: „*Catholicus princeps omnem exercitum salutaris Hostie ante omnia sacramento confoueri sacri ministro sacrificii uiro reuerendo Plo-*

Tento krátky opis dokonalo vystihuje križiacku rétoriku obsahujúcu všetky podstatné symboly kresťanskej svätej vojny charakteristickej pre dobu krížových výprav.³⁶ V tomto prípade však nejde o bitku odohrávajúcu sa vo Svätej zemi, ale na území strednej Európy. Autorom opisu je krakovský biskup Vincent, ktorý nám zanechal podanie z prvej ruky, zamerané na vojenskú výpravu z roku 1192 vedenú piastovským kniežat'om Kazimírom II (1177 – 1194). Jej cieľom bol boj proti Poleančanom (Jatvingom) žijúcim na severnej hranici poľského kniežatstva.³⁷ Autor opisu uvádza štyri zásadné argumenty, aby bolo každému jasné, že táto výprava bola ponímaná ako legitímna kresťanská svätá vojna. Po prvé, označuje Kazimíra ako katolíckeho knieža (*Catholicus princeps*), čím zabezpečuje jeho výprave status oprávnenosti a spravodlivosti.³⁸

Po druhé, panovník nariadil svojim vojakom, aby sa zúčastnili náboženských obradov vykonaných prítomným biskupom z Płocku, čím dodal nadchádzajúcej bitke nádych posvätnosti. Potom nasledovalo použitie rétoriky svätej vojny na interpretáciu týchto obradov, ako prejav presvedčenia zúčastnených, že víťazstvo vo vojne zabezpečí skôr viera v Boha, teda v duchovné zbrane (*armis fidei*), než spolaľhnutie sa na počet vojakov a ich vojenské schopnosti.³⁹ Nakoniec Vincent poskytol dôkaz o veľmi dobrej znalosti križiackej ideológie, keď Poleančanov označil za nepriateľov viery, modloslužobníkov a nakoniec dokonca za Saladinov. Spojil tak ich konanie s moslimským dobyvateľom Jeruzalema z roku

ensium antistite. Decebat enim contra Saladinistas, contra sacre professionis hostes, contra spurcissimos idolatras pugnatuos, plus in armis fidei confidere, quam in martialis armature fiducia.“

- 36 V tomto príspevku chápeme pod svätou vojnou každý vojenský konflikt s náboženskými cieľmi a rétorikou. Krížová výprava zase bola svätá vojna posvätená pápežom za špeciálne stanovených podmienok a s prísľubom odpustenia hriechov. K tomu ERDMANN, ref. 1, s. 1-29; RILEY-SMITH, Jonathan. *What Were the Crusades?* San Francisco: Ignatius Press, 2002. ISBN 9780898709544.
- 37 K udalostiam roku 1192 a ich zasadeniu do kontextu svätých vojen piastovských panovníkov podrobne GÜTTNER-SPORZYŃSKI, Darius von. *Poland, Holy War and the Piast Monarchy, 1100–1230*. Turnhout: Brepols, 2014, s. 175. ISBN 9782503547947. K identifikácii Poleančanov NALEPA, Jerzy. Połeksanie (Pollexiani) – plemię jaćwieskie u północnych granic Polski. In *Rocznik Białostocki*, 1967, roč. 7, s. 7-34. ISSN 0080-3421.
- 38 Výprava vedená pod velením legitímneho kresťanského panovníka bola jednou zo štyroch zásad oprávneného použitia vojnových prostriedkov, takzvanej spravodlivej vojny (*bellum justum*) tak, ako to definoval sv. Augustín. RUSSELL, Frederick H. *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975, s. 1-39. ISBN 9780521292764; ANGENENDT, ref. 2, s. 375-377.
- 39 Porovnaj biblické vzory a referenčné miesta v Jonáš 3:1–10; 1 Kráľ. 7:1–6; Efez. 6: 16-17. Doslovne to uvádza aj dobový kronikár Amatus z Montecassina. *Storia de Normanni*. Ed. V. de Bartholomaeis. Roma 1935, s. 241: „L'espérance nostre est fermée plus en Dieu que en grant multitude de combateors.“

1187 Saladinom (1174 – 1193).⁴⁰ Celkovo tak výprava Kazimíra II. z roku 1192 výstižne ukazuje význam náboženského vojenstva a rituálov vojny pre panovnícku moc v stredovekej strednej Európe. Výprava, tak ako ju zachytil biskup Vincent, v prvom rade legitimizovala Kazimírovu územnú expanziu na severe. Ďalej tiež sakralizovala jeho vládu interpretovaním jeho víťazstiev ako znamení Božej priazne. Celú výpravu tak zasadil do kontextu križiackeho hnutia, čím sa mu podarilo vykresliť piastovskú monarchiu ako integrálnu súčasť latinského kresťanstva (*Christianitas*). Dôsledky pre výkon vlády a panovnícku ideológiu v podaní dobových prameňov boli teda trojaké. Poskytovali legitimitu, sakralitu a integráciu piastovskej moci.⁴¹

Záverečné zhrnutia

V príspevku sme sa pokúsili načrtnúť politické, náboženské a spoločenské rámce náboženského vojenstva a jeho vplyv na panovnícku moc a vládnutie vo vrcholnostredovekej strednej Európe. Náboženské rituály vojny konané tesne pred bojom alebo priamo na bojisku a symbolický význam k nim priradený dobovými kronikármi vyústil do komplexného obrazu skutočnej vojnovnej liturgie. Uhorskí, českí a poľskí panovníci využívali nástroje náboženského vojenstva na legitimizovanie svojho politického postavenia a na upevnenie vlastnej moci.

S ohľadom na zachovanú pramennú základňu sa zdá byť evidentné, že panovníci v strednej Európe, ako aj autori opisujúci ich vládu chápali význam náboženského vojenstva pre posväcovanie podstaty panovníckej moci. Zo zachovaných naratívnych a diplomatických prameňov tak môžeme rozlíšiť tri základné formy vyjadrenia týchto myšlienok. Dialo sa tak cieľným aplikovaním rétoriky svätej vojny a v niektorých prípadoch tiež križiackej symboliky. Najefektívnejším nástrojom na vyjadrenie týchto konceptov, tak na bojisku, ako aj v naratívnej rovine, bolo použitie širokej škály náboženských rituálov a symbolov vojny. Týmto spôsobom bola interpretácia panovníkovho konania na fronte zaodetá rétorikou sakrálnej aury (*Herrschersakralität*).⁴² Neoddeliteľnou súčasťou tohto procesu bolo cieľné použitie relikvií, svätých vlajok a zbraní, ktoré spájali protagonistov

40 MAYER, Hans Eberhard. *Dějiny křížových výprav*. Praha: Argo, 2013, s. 162-181. ISBN 9788025709337. Saladin predstavoval pre kronikára Vincenta z Krakova najzarytejšieho nepriateľa Božieho Hrobu. Magistri Vincentii dicti Kadłubek *Chronica Polonorum* IV: 16.10, ref. 35, s. 161: „*Atrocissimum Dominici sepulcri hostem Saladinum*.“

41 Podrobnejšie rozvíja tieto úvahy GÜTTNER-SPORZYŃSKI, ref. 37, s. 174-176. Podľa Mikolaja Gladysza bola výprava roku 1192 priamou odpoveďou Piastovcov na kázanie tretej krížovej výpravy. GLADYSZ, Mikolaj. *Forgotten Crusaders. Poland and the Crusader Movement in the Twelfth and Thirteenth Centuries*. Leiden; Boston: Brill, 2012, s. 128-132. ISBN 9789004185517.

42 ERKENS, ref. 16, s. 166-168.

s ich nebeskými svätými ochrancami. V konečnom dôsledku tak tieto opatrenia zabezpečovali sakralizáciu panovníckej moci.

Uvedené príklady dokonale zapadajú do obrazu bojachtivých svetských a cirkevných elít vrcholného stredoveku, zodpovedných za ochranu a stabilitu podriadených politických spoločenstiev v rámci celého latinského kresťanstva. Stredoeurópski panovníci, preláti, veľmoži a rytieri týmto spôsobom preberali a adaptovali vzorce politickej, spoločenskej a náboženskej integrácie stredovekej Európy v procese hlbkej transformácie. Všetky tieto prejavy vytvárali spoločnú identitu kresťanského ľudu a pomáhali hlbšej integrácii krajín strednej Európy do spoločenstva latinského kresťanstva. Či túto transformáciu nazveme vytváraním Európy,⁴³ zrodením Európy,⁴⁴ prvou európskou revolúciou,⁴⁵ či pretvorením a rekonštruovaním Európy,⁴⁶ v každom prípade išlo o jednu z najdynamickejších zmien v európskych dejinách. Náboženské vojenstvo bolo jednou z jej rozmanitých foriem.

* Štúdia bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0131 *Ars moriendi. Fenomén smrti v stredovekom Uhorsku* a grantovou agentúrou VEGA v rámci projektu VEGA 2/0129/18 *Panovnícka moc v stredoveku* riešených na Historickom ústave SAV.

RELIGIÖSE KRIEGSRITEN UND HERAUSBILDUNG DER CHRISTLICHEN IDENTITÄT IM MITTELALTERLICHEN ZENTRALEUROPA DES 12. JAHRHUNDERTS

DUŠAN ZUPKA

Die mittelalterlichen Monarchen sollten die religiösen Führer, ihr Vermögen und insbesondere alle ihren Untertanen Gläubigen beschützen. Religiöse Autoritäten werden für die Könige und Fürsten als Gegenleistung eine Fülle von heiligen Segnungen und Gebeten gewähren, welche ihre Herrschaft und politische Schritte sakralisieren sollten. Ein Bereich, wo man diese Reziprozität beobachten kann, ist der reiche und vierfältige Komplex des Heerwesens. Zu diesem Zweck wurden verschiedene Gebete, Segnungen, liturgische Riten, Motivmessen und vor allem religiöse Kriegsriten erarbeitet und entworfen. Im Laufe der Zeit wurde so eine selbstständige Kriegsliturgie (liturgy of war)

43 BARTLETT, ref. 13.

44 LE GOFF, ref. 13.

45 MOORE, Robert I. *First European Revolution. c. 970–1215*. Oxford: Blackwell, 2000. ISBN 9780631222774.

46 WICKHAM, Chris. *Medieval Europe*. New Haven; London: Yale University Press, 2017. ISBN 9780300228823.

gebildet, welche die Heereszüge von der Spätantike bis zur Spitzenphase in der Zeit der Kreuzzüge begleitet hat. Die religiösen Riten begleiteten die Monarchen und deren Kämpfer seit dem Ausbruch des Konflikts, während seiner Dauer und ebenso auch nach dessen Beendigung. Spezielle religiöse Handlungen sollten die Gottes Gnade während der Vorbereitungen für die Waffengänge sicherstellen. Ebenso wichtig waren auch die Riten und Gebete, in denen man sich bedankt, die direkt auf dem Schlachtfeld nach der siegreichen Schlacht oder nach der Rückkehr in das Lager oder die Residenz des Monarchen stattgefunden haben. Die Pflicht zur Beteiligung an diesen Riten wurde nicht nur auf diese kämpfenden Akteure beschränkt, sondern es wurden daran auch die nicht kämpfenden Gruppen der Gesellschaft aktiv beteiligt, vor allem durch die Gebete, Fasten, Prozessionen und durch Almosengeben, womit sie den Sieg zur Seite ihres Herren neigen helfen sollten. Die komplexe Beziehung zwischen der Religion und dem Heerwesen im Mittelalter und ihre gegenseitige Beeinflussung auf die Herrschermacht sind integraler Bestandteil der westlichen Mediävistik und Byzantinistik seit Jahrzehnten. Die Aufgabe dieses Beitrags liegt darin, die grundlegenden Rahmen und Tendenzen der Forschung dieses Themas im Rahmen des mitteleuropäischen Raumes zu konzipieren. Auf Grundlage von einigen ausgewählten Vorfällen aus dem přemyslidischen, árpádischen und piastischen Milieu des 12. Jahrhunderts legt diese Studie das Bild der Beziehung und der Einflüsse zwischen dem religiösen Heerwesen und der Herrschermacht vor. Die Sakralisierung des Heerwesens wird dabei als Bestandteil einer weiteren Entwicklung und Transformation von Europa zur Zeit des hohen Mittelalters betrachtet.

Mgr. Dušan Zupka, PhD.
Historický ústav SAV
Klemensova 19, 814 99 Bratislava
e-mail: dusan.zupka@savba.sk